

herdenking

van het 25-JARIG Bestaan

der

VEREENIGING KARTINIFONDS

te 's Gravenhage

in de

algemeene ledenvergadering

met genoodigden,

gehouden op

dinsdag 10 januari 1939

in

hotel wittebrug

7

© R. Marnette

*Het ontwerp voor den omslag van dit verslag
en van het jubileum-verslag is vervaardigd
door den heer W. Soewarno te 's-Gravenhage*

HERDENKING

VAN HET 25-JARIG BESTAAN DER
VEREENIGING KARTINIFONDS

TE 's-GRAVENHAGE IN DE
ALGEMEENE LEDENVERGADERING MET GENOODIGDEN
GEHOUDEN OP DINSDAG 10 JANUARI 1939
IN HOTEL WITTEBRUG

E. M. Deventer - Leeds.

VERSLAG

VAN DE ALGEMEENE VERGADERING MET GENOODIGDEN TER
HERDENKING VAN HET 25-JARIG BESTAAN DER VEREENIGING
OP DINSDAG 10 JANUARI 1939, DES NAMIDDAGS 2½ UUR IN
HOTEL WITTEBRUG TE 's-GRAVENHAGE.

De voorzitter, mr. A. M. Joekes, heet alle aanwezigen *) hartelijk welkom, in de eerste plaats den heer J. F. W. van der Meulen, vertegenwoordiger van den Minister van Koloniën; mevrouw J. Westerman en mevrouw L. van Woerden-Johannessen, vertegenwoordigsters van het Charlotte Jacobsfonds — mevrouw Westerman tevens als vertegenwoordigster van de Huishoudschool Laan van Meerdervoort —; mevrouw B. ter Heide-Nolte, mevrouw G. Beresteyn-Tromp en de heer E. A. G. J. van Delden, vertegenwoordigende de Koloniale School voor meisjes en vrouwen; de heeren E. Moresco en G. Gonggrijp, vertegenwoordigers van het Indisch Genootschap; de heeren R. Zuyderhoff, F. van Peski en C. Poortman, vertegenwoordigers van de Koninklijke Vereeniging Oost en West en de heeren Soewito en Soeripno, vertegenwoordigers van de Vereeniging Roekoen Peladjar Indonesia.

Voorts heet spreker van harte welkom de aanwezige medewerkers, oud-medewerkers, leerkrachten en oud-leerkrachten in Ned.-Indië, o.m. mr. C. D. van Vliet, voorzitter van de Semarang-sche Van Deventer-Vereeniging; ir. L. G. Langguth Steuerwald, voorzitter van de Solosche Van Deventer-Vereeniging en mevrouw F. A. Volkers-Schippers, oud-directrice van de Kartini- en Van Deventerschool te Semarang.

Het is spreker een groot genoegen hier eveneens te kunnen begroeten den heer en mevrouw Caspersz-Honcoop en den Regent en Raden Ajoe van Tjiandjoer, die door hunne tegenwoordigheid van hunne belangstelling in de Vereeniging blijk hebben willen geven.

Van de Solosche Van Deventer-Vereeniging te Solo, de Van Deventer-Vereeniging voor West-Java te Bandoeng, het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage, de Koloniale School voor meisjes

*) De presentielijst is afgedrukt op blz. 37 vlg.

en vrouwen te 's-Gravenhage en van de Directrice van de Kartini-school te Malang, mevrouw J. G. Indewey Gerlings-Ketting Olivier, zijn bloemstukken ontvangen, waarvoor spreker aan de besturen dier vereenigingen en aan mevrouw Indewey Gerlings hartelijk dank zegt.

Tot zijn leedwezen moet spreker mededeelen dat mevrouw de Wed. E. van Deventer-Maas, die op zoo loffelijke wijze het werk van haar echtgenoot heeft voortgezet en die gedurende zoovele jaren haar beste krachten aan de Vereeniging heeft gegeven, door een ongeval, haar eenigen tijd geleden overkomen, hier niet aanwezig kan zijn.

De aan deze vergadering voorafgegane huishoudelijke vergadering heeft aan mevrouw Van Deventer een telegram doen toekomen, luidende: „Algemeene vergadering Kartinfonds Uw „afwezigheid bij dit jubileum betreurend dankt U voor Uw „onvermoeide toegewijde medewerking aan het werk voor Kartini- „en Van Deventerscholen en wenscht U spoedig algeheel herstel”.

Spreker brengt in herinnering, dat deze vergadering gehouden wordt ter herdenking van het 25-jarig bestaan der Vereeniging. Ter gelegenheid van dat feit heeft zij een jubileumverslag uitgegeven, waarin de geschiedenis der Vereeniging en die van de met haar steun opgerichte scholen is vermeld, welk verslag aan alle leden en genoodigden is toegezonden geworden.

De eerste impuls voor de ontwikkeling van het Inheemsche meisje is uitgegaan van Raden Adjeng Kartini. De brieven aan hare Europeesche vrienden in Ned.-Indië gaven blijk van een roerend verlangen naar ontwikkeling en verbetering van de positie van de Inheemsche vrouw. Deze brieven zijn verzameld en uitgegeven geworden door mr. J. H. Abendanon onder den titel „Door Duisternis tot Licht”.

Dit boek heeft aanleiding gegeven tot het initiatief tot oprichting der Vereeniging Kartinfonds.

Het is mr. van Deventer geweest, die de grondslagen gelegd heeft voor de organisatie der Vereeniging en die het initiatief heeft genomen, dat geleid heeft tot de oprichting van de eerste Kartinischool te Semarang. Voor dit werk brengt spreker warme hulde aan de nagedachtenis van mr. Van Deventer.

Spoedig na de totstandkoming van de Kartinischool te Semarang

volgde de oprichting van Kartinischolen te Batavia, Madioen, Buitenzorg, Malang, Pekalongan en Cheribon, alle Hollandsch-Inlandsche scholen met Nederlandsch als voertaal (thans van de vierde klasse af). Later werden daarnaast achtereenvolgens te Buitenzorg en te Batavia Inlandsche scholen 2de klasse (thans genaamd volks- en vervolgscholen) opgericht, bestemd voor leerlingen uit de minder gegoede klassen, met een Inheemsche taal als voertaal.

Helaas heeft de Vereeniging mr. Van Deventer, die na hare oprichting het voorzitterschap op zich nam, spoedig moeten missen, doordat hij in 1915 kwam te overlijden. De leiding der Vereeniging berustte daarna van 1916 tot 1929 bij ir. J. Th. Gerlings, die het werk met groote toewijding en kennis van zaken heeft voortgezet.

Na het overlijden van mr. Van Deventer in 1915 werd ter eere zijner nagedachtenis onder den naam „Mr. C. Th. van Deventer-Stichting” een fonds opgericht ter bevordering van het voortgezet onderwijs aan Inheemsche meisjes in Ned.-Indië, waarvan de overledene zulk een warm voorstander was geweest. Met steun van deze Stichting zijn achtereenvolgens Van Deventerscholen opgericht te Semarang, Solo en Malang. Voorts werd te Bandoeng door de Van Deventer-Vereeniging voor West-Java een normaalschool voor de opleiding van onderwijskrachten voor de Inlandsche scholen 2de klasse (thans volks- en vervolgscholen) gesticht, die evenzoo steun van de Stichting heeft genoten.

Het verheugt spreker, dat drie deskundigen, die het onderwijs op de Kartini- en Van Deventerscholen van nabij hebben leeren kennen, daarover op deze jubileumvergadering een voordracht zullen houden.

Deze sprekers zijn:

de heer E. G o b é e, oud-adviseur voor Inlandsche Zaken, die gedurende 12 jaar vertegenwoordiger der Vereeniging in Ned.-Indië is geweest;

mevrouw F. A. V o l k e r s - S c h i p p e r s, oud-directrice onderscheidenlijk van de Kartinischool en van de Van Deventerschool te Semarang,

en mej. A. M. S c h i l t m e i j e r, directrice der Semarangsche Van Deventerschool met verlof.

Achtereenvolgens is daarop het woord gevoerd door den heer Gobée over: „Het onderwijs aan Inheemsche meisjes in Ned.-Indië”; door mevrouw Volkers-Schippers over: „Kartini's idealen verwezenlijkt”; door mej. Schiltmeijer over: „Het onderwijs op de Semarangsche Van Deventerschool”.

De tekst van de drie voordrachten is in dit verslag opgenomen.

* * *

Na beëindiging van de voordrachten heeft de voorzitter de drie sprekers in warme bewoordingen dank gezegd voor hun belangwekkende beschouwingen. Hij heeft daarbij tevens gewezen op het belangrijke aandeel, dat ieder der drie sprekers heeft gehad in het werk voor en bij het Kartini- en Van Deventer-onderwijs: de heer Gobée als vertegenwoordiger der Vereeniging in Ned.-Indië; mevrouw Volkers als eerste hoofd van de Semarangsche Kartini-school en vervolgens als eerste directrice van de Van Deventerschool te Semarang; mej. Schiltmeijer als opvolgster van mevrouw Volkers in laatstgenoemde functie.

Op drie factoren, welke in de gehouden voordrachten duidelijk tot uiting zijn gekomen, vestigt spreker in het bijzonder de aandacht.

In de eerste plaats op het eigen karakter, dat het onderwijs voor Inheemsche meisjes aan de Van Deventer- en Kartinischole draagt. Het meisjes-onderwijs dient gelijkwaardig te zijn aan dat voor jongens, doch het moet — wil het aan zijn doel beantwoorden — voldoen aan eigen eischen en mede gericht zijn op de voorbereiding tot de taak, die het meisje later als vrouw en moeder wacht. Op de Kartinischole kan dit element niet voldoende tot zijn recht komen, omdat het program van deze scholen, terwille van de gelijkstelling van het einddiploma, in hoofdtrekken overeen moet komen met het program van de Gouvernements Hollandsch-Inlandsche scholen. Op de Van Deventerschole echter is het program, behalve op algemeene ontwikkeling en karakter-vorming, in het bijzonder gericht op het aankweeken van huishoudelijke kundigheden en vaardigheid in handwerken, welke het meisje later te stade komen hetzij als leerkracht bij het nijverheids-onderwijs, hetzij in het gezinsleven.

De heer J. F. W. van der Meulen wenscht den Voorzitter, Mr. A. M. Jockes, namens den Minister van Koloniën geluk met het 25-jarig jubileum der Vereniging (opname tijdens de receptie)

In de tweede plaats getuigt het werk der Vereeniging van den zin tot samenwerking tusschen Nederland en Indië. De Kartini- en Van Deventer-Vereenigingen in Indië hebben de zorg voor de instandhouding en de leiding van de verschillende scholen. Het Kartinifonds en de Van Deventer-Stichting verleen en daarbij hun medewerking en steun. Bij de vervulling van de gemeenschappelijke taak strekken de eischen en behoeften van Indië en van het Inheemsche meisjes-onderwijs tot richtsnoer. De Vereeniging in Nederland biedt met behulp van de hier te lande bijeengebrachte fondsen, de helpende hand en door het verleen en van bijdragen en voor zooveel noodig door het geven van raad en van medewerking bij uitzending van leerkrachten.

In de derde plaats berust het onderwijs aan de Van Deventer- en Kartinischo len en aan de door de vereenigingen opgerichte volksscho len op de samenwerking tusschen de overheid en de vrije maatschappelijke krachten. Zonder den steun van het Gouvernement van Ned.-Indië zou het niet mogelijk zijn het onderwijs op dezen voet in stand te houden. Met uitzondering van de Van Deventerschool te Malang ontvangen alle scholen der Kartini- en Van Deventer-vereenigingen subsidie van het Gouvernement. Deze samenwerking is voor het welslagen van het werk onmisbaar en wordt door den Raad van Beheer op den hoogsten prijs gesteld.

* * *

De voorzitter sluit vervolgens de vergadering na een woord van dank tot de aanwezigen voor hunne belangstelling en na mededeeling van een van mevrouw Van Deventer ontvangen telegram, luidende: „Zeer gevoelig voor Uw hartelijke woorden was en ben „in gedachten met U allen”.

Nadat de vergadering gesloten is, werd een film vertoond „De Semarangsche Van Deventerschool in hare tegenwoordige gedaante”, welke door mej. Schiltmeijer werd toegelicht.

Daarna vond een ontvangst door den Raad van Beheer plaats waarbij aan de leden en genoodigden een thee werd aangeboden.

HET ONDERWIJS AAN INHEEMSCHE MEISJES IN NED.-INDIE.

(Voordracht van den heer E. Gobée)

Gedurende de laatste tien jaren van mijn verblijf in Indië, had ik als vertegenwoordiger van den Raad van Beheer van het Kartinifonds eenige bemoeienis met de Kartini- en met de Van Deventerscholen. Het is om deze reden, dat onze voorzitter, mr. Joekes, van meening was, dat het als vanzelf aangewezen scheen, dat ik op deze algemeene vergadering het een en ander betreffende het onderwijs aan de scholen, waar de Vereeniging sinds 1913 hare krachten aan wijdt, zou mededeelen. Het behoeft geen betoog, dat men als pas opgetreden bestuurslid eener vereeniging, waarmede men reeds zoo langen tijd in verbinding heeft gestaan, aanstonds en zonder tegenspraak aan een dergelijken wensch tegemoetkomt. Ik moet evenwel bekennen, dat ik zelden een zoo moeilijke opdracht kreeg. Een ieder toch der hier aanwezige dames zou mij, door het stellen van vragen op huishoudkundig gebied, of ten aanzien van het handwerkonderwijs, in de grootste verlegenheid kunnen brengen. Noodig is het dus, dat ik hier in dat opzicht Uwe clementie inroep en tevens Uwe aandacht er op vestig, dat de dames Volkers en Schiltmeijer, directrice en oud-directrice van de Van Deventerschool te Semarang, U uit hare rijke ervaring van het onderwijs aan Inheemsche meisjes gaarne zullen voorlichten. Door de voordrachten die de beide genoemde dames na mij zullen houden en waarin zij U een beeld zullen geven van den aard en de resultaten van het onderwijs, zoowel aan de Inheemsche meer ontwikkelde meisjes, als aan meisjes en vrouwen uit de volksklasse, kan ik mij tot enkele mededeelingen, die voor U wellicht iets nieuws bevatten, beperken.

In de eerste plaats wil ik U aan de hand van de op het bord aangebrachte schetsmatige teekening *), onder meer een overzicht geven van de verschillende scholen en van de wegen, die de leerlingen moeten volgen, om ten slotte de vakscholen op huishoudelijk gebied en de nijverheidsscholen te kunnen bezoeken.

De opkomst van het nijverheidsonderwijs dateert pas van de laatste jaren. Wat de lagere scholen betreft, werd er tot in het

*) Afgedrukt op blz. 17.

jaar 1936 op de meisjesvervolgsscholen alleen les in handwerken en koken gegeven. In dat jaar ging er een rondschrijven van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst uit om op die scholen wekelijks eenige uren beschikbaar te stellen voor practisch huishoudelijk onderwijs en wat daarmede verband houdt. De meisjesvervolgsscholen zijn 3-klassige scholen, die een vervolg vormen op de volksscholen. In geheel Ned.-Indië zijn thans 207 vervolgscholen voor meisjes en 3 volledige standaardscholen. Het is aan deze vervolgscholen, dat de meisjes, die het examen in de huishoudelijke vakken aan de Van Deventerscholen hebben afgelegd, bevoegdheid hebben om les te geven. In 1935 is die bevoegdheid officieel aan het door haar af te leggen examen verbonden geworden.

Wat de eigenlijke vakopleiding betreft, waren er in den cursus 1935/36 vier openbare vakscholen voor meisjes, die te vergelijken zijn met de technische- en ambachtsscholen voor jongens, namelijk een middelbare vakschool te Batavia met een driejarige opleiding en 3 lagere nijverheidsscholen te Batavia, Jogja en Madioen met een leertijd van 2 jaren.

Aan het einde van het jaar 1936 — tot mijn spijt beschik ik over geen nieuwere gegevens, omdat het verslag over het Inlandsch onderwijs over het jaar 1937 tot voor kort nog niet aan het Ministerie van Koloniën werd ontvangen — waren er 10 gesubsidieerde meisjesvakscholen, alleen op Java; in de Buitengewesten waren er toen, voor zoo ver na te gaan, nog geene. Onder deze scholen vallen de Van Deventerscholen te Semarang en Solo, die in 1922 en in 1937 werden geopend. De Van Deventerschool te Malang wordt hier niet genoemd omdat zij geen gouvernementssubsidie ontvangt.

Hoe jong dit vakonderwijs is, blijkt wel hieruit, dat er aan het einde van den cursus 1934/35 nog slechts 79 leerlingen op de middelbare vakschool gingen en een jaar later 141, waarvan 50 Europeesche, 55 Inheemsche en 36 Chineesche leerlingen. Voor de 3 lagere nijverheidsscholen waren die getallen aan het einde der beide cursusjaren 327 en 447, waarvan 163 Europeesche, 169 Inheemsche en 115 Chineesche leerlingen. Uitbreiding van het aantal nijverheidsscholen van gouvernementswege is niet te verwachten. De Regeering laat de ontwikkeling van het nijver-

heidsonderwijs aan het particuliere initiatief over. Over het aantal leerlingen der Kartini- en Van Deventerscholen zal ik aanstonds nog het een en ander meedeelen.

In de door mr. Joekes op den 30sten December 1936 ter gelegenheid van de toen gehouden algemeene vergadering uitgesproken inleiding, haalde hij de volgende woorden van wijlen mr. C. Th. van Deventer aan, gesproken ter oprichtingsvergadering van de Vereeniging Kartinifonds:

„Het onderwijs, dat aan de Kartinischole gegeven wordt, moet voorbereiden tot den werkkring die later voor de overgrootste meerderheid der meisjes zal worden ontsloten: die van huisvrouw en moeder. Tevens zij het echter zoo, dat zij, die niet met een minimum tevreden zijn, op den grondslag van het geleerde zich verder kunnen ontwikkelen.”

Waren deze woorden ontleend aan de onder den titel „Onder de hoede van Kartini's naam” uitgegeven rede van mr. Van Deventer, in het Gidsartikel „Indië na den oorlog”, dat als Van Deventer's geestelijke nalatenschap mag worden beschouwd, wier aanvaarding het arbeidsveld heeft opgeleverd voor de mede onder het beheer van onze Vereeniging staande Mr. C. Th. van Deventerstichting, wordt daaromtrent het volgende gezegd:

„Het onderwijs aan meisjes zij, behalve op het bijbrengen van elementaire kennis, gericht op het aankweeken van al datgene, dat de Inlandsche als huisvrouw, moeder en opvoedster op een hooger standpunt kan brengen...”

De voorbereiding tot de taak van huisvrouw en moeder, die men aan de meisjes wilde geven, die de 7, tusschen 1913 en 1927 opgerichte Kartinischole, namelijk in volgorde, die te Semarang, Batavia, Malang, Buitenzorg, Madioen, Cheribon en Pekalongan, bezochten, heeft men zich van den aanvang af zoo gedacht, dat aan die scholen naast het gewone schoolonderwijs handenarbeid (voornamelijk batikken) en andere vrouwelijke handwerken zouden worden gegeven. Dat op deze scholen niet al datgene aangekweekt kan worden, dat de Inlandsche als huisvrouw, moeder en opvoedster op een hooger standpunt kan brengen, wordt duidelijk wanneer men bedenkt, dat het kinderen van veertien jaar of jonger zijn, die de Kartinischole verlaten. Het

moet uitgesloten worden geacht, dat zij zich op dien leeftijd allerlei zouden hebben kunnen eigen maken, dat haar in later jaren blijvend boven haar omgeving zou verheffen. Het zijn nu de Van Deventerscholen, die als scholen van voortgezet algemeen en huishoudkundig onderwijs die meerdere ontwikkeling aan de meisjes bijbrengen. Zij kunnen dit vooral omdat de meisjes er intern zijn en gedurende 3 of 4 jaren in een omgeving worden opgeleid waar zij zich allerlei kunnen eigen maken, dat aan hare eigen omgeving vreemd is. Mejuffrouw Schiltmeijer zal over den aard en den invloed van dit onderwijs op meisjes uit eigen ervaring veel kunnen vertellen.

Bij het onderwijs op de Kartinischolen doet zich nu deze moeilijkheid voor, dat de plaatselijke Kartinischool-vereenigingen, men mag zeggen zonder uitzondering, het noodzakelijk vinden, dat op deze scholen naast de gewone vakken ook huishoudelijk onderwijs aan de meisjes gegeven wordt, maar dat de noodzaak om gelijk op te werken met de openbare Hollandsch-Inlandsche scholen zooveel uren van het lesrooster vraagt voor het verkrijgen van de vereischte hoeveelheid kennis, dat er geen tijd meer voor het bijzonder huishoudelijke onderwijs overblijft. De eene school voor en de andere na heeft daarom de uren die voor huishoud-onderwijs of handwerken beschikbaar waren aan de gewone vakken moeten afstaan. Niet alleen toch dat de meisjes die vanaf de hoogste klasse van de Kartinischool naar inrichtingen van meer uitgebreid onderwijs zouden willen gaan, door het missen van een zeker aantal lesuren bij de kinderen van andere scholen ten achter zouden komen, het peil van het onderwijs zou er onder lijden en de door de inspectie gegeven verklaring van gelijkwaardigheid van het op de school gegeven onderwijs met dat van de openbare scholen, zou ten slotte worden ingetrokken, waardoor de school haar aanspraak op subsidie zou verliezen. Nog steeds heerscht in de Inheemsche samenleving een overdreven waardeering van diploma's. Niet dan zeer langzaam laat men eens ingang gekregen opvattingen los. Zoo komt het, dat hoewel nu diploma's of getuigschriften voor het afloopen van de lagere school, ja zelfs van de M.U.L.O., reeds geen toegang meer waarborgen tot de lagere administratieve betrekkingen, de ouders toch nog vasthouden aan den wensch, dat hun dochters een

school zullen afloopen, die gelijkwaardig is met de Hollandsch-Inlandsche openbare school. Dat het belang van de kinderen meer dan door de opleiding voor een op de arbeidsmarkt waardeloos getuigschrift, gediend zou zijn door een voor haar passende ontwikkeling in huishoudelijke richting, naast voldoende school-onderwijs, gaat er bij hen niet in. Van de ouders ondervinden de schoolbesturen tot nu toe nog maar weinig steun wanneer het gaat om hervorming van het onderwijs aan de Kartinischoolen in meer huishoudelijke richting. Hoewel dit plaatselijk verschillend is, heeft men op enkele Kartinischoolen den indruk gekregen, dat het onderwijs in de 6de en 7de klasse in het Nederlandsch en in rekenen voor vele leerlingen te moeilijk wordt. Op de scholen waar dit het geval is, blijken de kinderen in afwijking van vroeger, uit een meer eenvoudige klasse van de bevolking te komen; de prijajikinderen worden daar uitzondering. Vooral op plaatsen, waar veel andere bijzondere scholen zijn en waar voor de ambtenaarskinderen openbare scholen te kust en te keur zijn, wordt de Kartinischool door meisjes beneden den middenstand bezocht, eigenlijk meisjes, die voldoende zouden hebben aan een dergelijke school met de plaatselijke taal, niet met Nederlandsch, als voertaal.

In Buitenzorg, Meester-Cornelis en Batavia nu hebben de plaatselijke Kartini-vereenigingen, naast de bestaande Kartinischoolen, gelijksoortige scholen op Inheemschen grondslag geopend, scholen, die uit een zoogenaamden onderbouw bestaan van 3 klassen, volksschool genaamd en een bovenbouw, vervolgschool genaamd, eveneens van 3 klassen. Deze scholen, waar ook huishoudelijke vakken worden onderwezen en ook een weinig Nederlandsch, blijken in een sterke behoefte te voorzien. Werd van een enkele Kartinischool wel eens de klacht vernomen, dat het veel moeite kostte om het aantal leerlingen van de eerste klasse op peil te houden, bij de aanmelding voor de zooeven genoemde scholen moesten er in Batavia meer dan 100 worden afgewezen. Een bijkomstig voordeel van het bestaan van deze scholen — in Buitenzorg dragen zij den Soendaschen naam Pamoelangan Istri-, in Batavia en Meester-Cornelis den Maleischen naam Kemadjoean Istri-school — is wel dit, dat kinderen, die eigenlijk niet op de Kartinischool thuis behooren, nu naar

deze Inheemsche huishoudschool gaan, waardoor het ontwikkelingspeil van de meisjes op de Kartinischool stijgt. Eigenlijk is het niet zoozeer het peil van ontwikkeling der kinderen, als wel dat van het milieu, waaruit zij afkomstig zijn.

Vermelding verdient, dat dezelfde klachten omtrent het niet meekunnen van de meisjes na de 5de klasse, klachten die van de Kartinischolen in Oost-Java werden vernomen, ook gehoord worden op de Europeesche scholen, waar Indo-Europeesche kinderen op school gaan, voor wie het onderwijs in de hogere klassen te moeilijk blijkt. Het milieu waarin die kinderen leven staat ook te ver van het onderwijs dat zij krijgen. Het is hierom dat het Departement een regeling van het onderwijs aan de kinderen uit verschillende bevolkingsgroepen overweegt, die zich aanpast bij het milieu, waaruit de kinderen afkomstig zijn. De nieuwe indeeling zal zich dan niet naar het ras, maar naar de ontwikkeling van het gezin, waartoe het kind behoort, moeten richten. In dit systeem past ook het onderwijs, waar noodig, van een vereenvoudigd Nederlandsch, waarbij maar een bepaald aantal worden, ongeveer 2000, moet worden aangeleerd. Als proef zijn nu reeds verschillende leerboekjes in die vereenvoudigde taal geschreven. Intusschen is een en ander nog ver van invoering verwijderd. Tot nu toe is mij slechts één geval bekend, dat het Departement met de onvatbaarheid van de leerlingen voor het voor hen bestemde onderwijs rekening heeft willen houden, namelijk door de Hollandsch-Inlandsche bijzondere school — het was een jongensschool in het Buitenzorgsche — te blijven subsidieeren, hoewel het voorgeschreven lesrooster in de hogere klassen niet meer werd gevolgd en dit geheel was samengesteld voor de ontwikkeling der jongens in de richting van voor hen geschikt geacht ambachtsonderwijs of tuin- en landbouw.

Ten aanzien van het onderwijs op de Kartinischolen doet zich deze moeilijkheid voor dat, hoezeer men overtuigd moge zijn van de wenschelijkheid om de meisjes ook in huishoudelijke richting eenige ontwikkeling bij te brengen, met de ten aanzien van hare verdere opleiding geuite wenschen rekening moet worden gehouden.

Uit een uitvoerige nota door wijlen ir. Gerlings, den vroegeren

voorzitter onzer Vereeniging, in den aanvang van 1929 opgesteld¹⁾, is gebleken, dat bij het lager onderwijs voor Inlandsche meisjes in Indië met drieërlei streven is rekening te houden:

- a. dat voor meisjes, die na het afloopen van de Kartinischool naar de M.U.L.O.- of Van Deventerschool overgaan;
- b. dat voor meisjes, die niet verder school gaan en voor wie de lagere school dus eindonderwijs beteekent;
- c. dat voor meisjes, wier ouders wenschen dat de op school verkregen kundigheden haar zoo spoedig mogelijk in staat zullen stellen geld te verdienen.

Voor de eerste en derde groep van meisjes is het huishoud-onderwijs op de Kartinischool niet een op den voorgrond tredende behoefte. Op de Van Deventerschool wordt voor een grondige opleiding in huishoudelijke richting gezorgd en voor meisjes, die verder willen gaan in de richting van meer uitgebreid lager of die middelbaar onderwijs willen volgen, moet de noodzakelijke voorbereiding voor het toelatingsexamen of de vereischte school-verklaring voorgaan boven de wenschelijkheid, dat op deze lagere meisjesscholen ook iets anders dan vakken, die algemeene kennis bijbrengen, wordt gegeven. Maar juist voor de meisjes, die niet verder gaan en voor wie de Kartinischool eindonderwijs geeft, is het inderdaad noodig dat ze iets anders van de school meenemen dan alleen eenige parate kennis, die na korten tijd verloren gaat.

De overtuiging van de schoolbesturen, dat er in dit opzicht iets moet worden gedaan, heeft geleid tot verschillende maatregelen en voorstellen, die de bezwaren tegen het tegenwoordige te schoolsche onderwijs aan de Kartinischolen trachten te onder-vangen. Men doet dit algemeen en in de eerste plaats door de lessen in handwerken, handenarbeid en verdere vrouwelijke vakken, voor zoover de eischen die de schoolinspectie aan de vorderingen in algemeene kennis stelt, dit toelaten en de financiën van de school dit mogelijk maken, in stand te houden. Daarnaast is in Batavia, Buitenzorg en Meester-Cornelis door de oprichting van de hiervoor genoemde Inlandsche meisjesscholen met huis-houdonderwijs voor tal van meisjes de mogelijkheid ontstaan om in die richting eindonderwijs te krijgen, zij het dan ook niet met

¹⁾ Zie bladz. 16 van het jaarverslag der Vereeniging over 1928.

Nederlandsch als voertaal. In Semarang is aan de Kartinischool verbonden en aansluitende aan de hoogste klasse een huishoudcursus van één jaar, waar ook kinderen die de lagere scholen hebben doorloopen kunnen worden toegelaten. In Pekalongan is een dergelijke cursus van twee jaren. In Malang heeft men de oplossing in deze richting gezocht, dat men op de Kartinischool een tweejarigen huishoudcursus heeft laten volgen, waarvan de lessen overeenkomen met die van de eerste twee jaren van de Van Deventerschool ter plaatse. De meisjes, die dezen leergang volgen, wonen dan als externe leerlingen de huishoudkundige lessen aan de Van Deventerschool bij. Ten slotte heeft de Madioensche Kartini-vereeniging een voorstel gedaan om splitsing van het onderwijs op de Kartinischool aldaar na de 5de klasse mogelijk te maken. De meisjes, die geen voortgezet of meer uitgebreid lager onderwijs na de 7de klasse willen volgen of blijf geven daar den aanleg voor te missen, volgen dan in een drietal leerjaren een huishoudcursus, waar ook, zij het in eenvoudiger vorm, gewoon lager onderwijs wordt gegeven. Het Departement van Onderwijs en Eeredienst heeft zijn medewerking toegezegd, mits de proefneming geen financiële gevolgen voor de begrooting meebrengt. De Raad van Beheer heeft ter zake in zijn vergadering van den 2den December j.l. besloten en voor de kapitaalsuitgaven, verbonden aan de noodig geworden uitbreiding van de school, en voor de exploitatiekosten gedurende de eerste drie jaren, geldelijken steun te verleen. Een proefneming met deze gewijzigde opleiding is hierdoor mogelijk geworden.

Uit het bovenstaande moge blijken, dat de schoolbesturen over het algemeen alles in het werk stellen om, zoover de geldelijke middelen dit toelaten, uitvoering te geven aan de gedachte die tot oprichting van de Kartinischolen heeft geleid, namelijk de meisjes voor te bereiden tot de taak van huisvrouw en moeder, die de meesten harer in de toekomst wacht, daarbij rekening houdende met de wenschen der ouders en de eischen van het Departement, die het dikwijls niet dan in zeer beperkte mate mogelijk maken met het zoo belangrijke huishoudelijke deel der meisjesopleiding rekening te houden. Niet ten onrechte meent men op deze wijze in den geest van wijlen Raden Adjeng Kartini te werken.

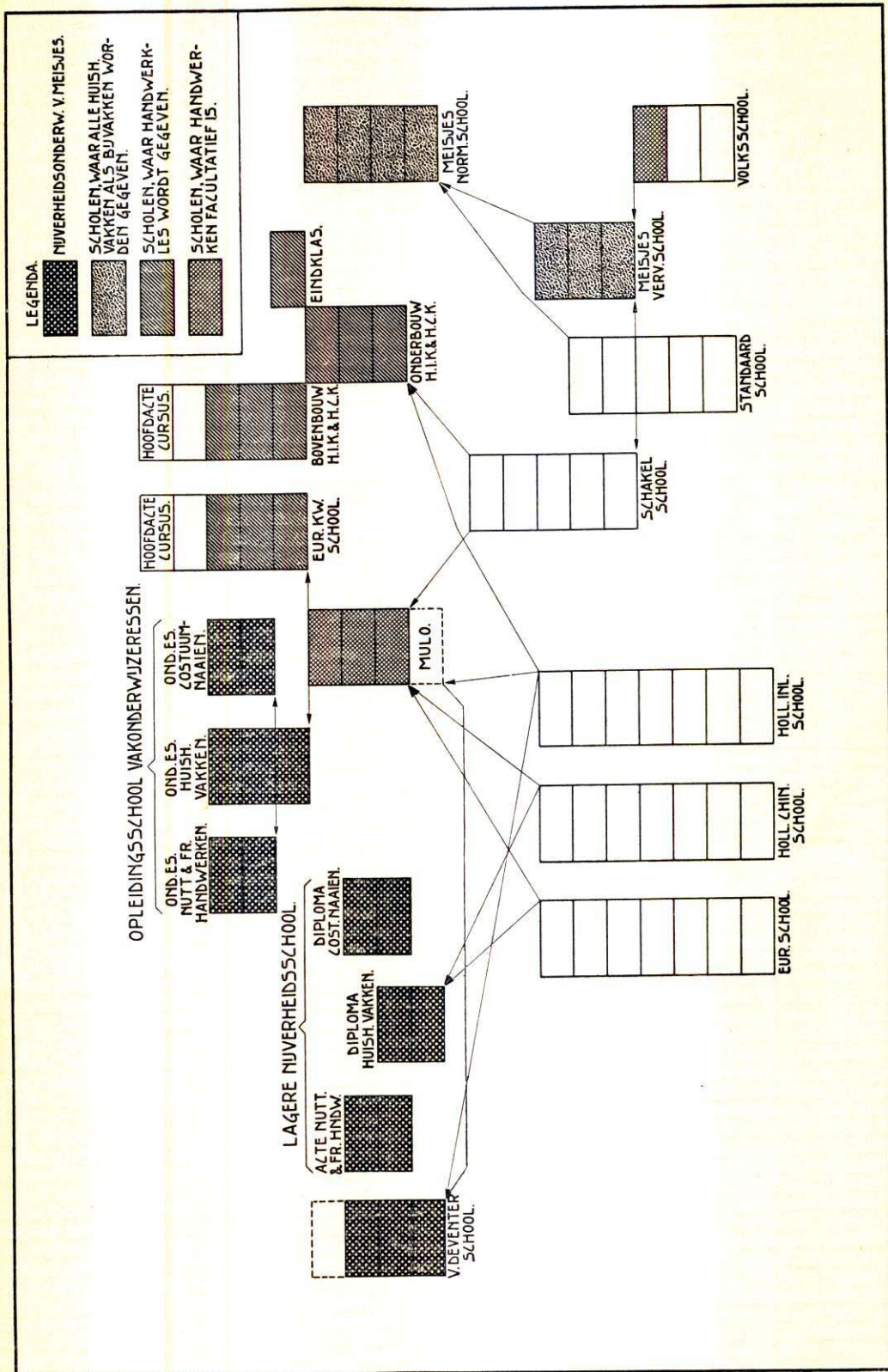
Tot slot eenige cijfers. Volgens het laatst beschikbare onderwijsverslag, namelijk dat over het schooljaar 1935/36, waren er op Java en Madoera ongeveer 309.500 meisjes, die Inlandsch lager onderwijs kregen en ruim 19.500, die op scholen gingen waar Westersch lager onderwijs wordt gegeven. Voor de Buitengewesten waren die getallen 15.000 en bijna 7.000.

Van de jaren 1925 tot 1937 telden de 7 Kartinischoolen te zamen van 1.250 tot 1.500 leerlingen. Aan gemiddeld 70 leerlingen werd jaarlijks een einddiploma van de genoemde scholen uitgereikt, terwijl van deze 70, gemiddeld 44 meisjes een voortgezette opleiding ontvingen.

De drie volks- en vervolgscholen hadden over dezelfde periode tusschen 800 en 1.350 leerlingen. De groote vraag naar dit onderwijs maakt dat deze scholen thans tot de laatste plaats gevuld zijn.

Van de particuliere meisjesnormaalschool te Bandoeng, die eveneens den naam Van Deventerschool draagt, verwierven, sedert hare oprichting in 1918, 325 meisjes het einddiploma, waarvan er 188 een werkkring vonden.

De drie Van Deventerscholen te Semarang, Solo en Malang, waarvan de laatste tot nu toe geen Regeeringssubsidie ontvangt, maar gesteund kon worden door het Kartinifonds, — zij bestaan naar volgorde van 1922, 1927 en 1931 af — leverden tot 1937 404 leerlingen af die de Fröbelacte verwierven, 434 leerlingen met een acte van bekwaamheid voor de huishoudelijke vakken en 160 met een acte voor handwerken. Van de aldus gediplomeerde meisjes kwam een klein percentage als fröbelleerkracht aan gemeentelijke- en Kartinischoolen, een grooter percentage werd leidster van een zelf opgericht fröbelschooltje, terwijl het grootste gedeelte een werkkring vond bij diverse particuliere scholen als fröbelleerkracht in de voorklasse of als leerkracht in de hogere klassen. In het geheel waren er 268, die een eigen werkkring vonden. Van meer belang is evenwel de invloed die van dergelijke meisjes uitgaat wanneer zij, eenmaal in de Inheemsche samenleving teruggekeerd, hetgeen zij als interne leerlingen op de Van Deventerscholen in zich opnamen, in haar leven kunnen toepassen. Het is onder meer hierover dat de dames Volkers en Schiltmeijer U aanstonds het een en ander zullen meedeelen.

Tekening behorend bij voetnoot op biz. 8

KARTINI'S IDEALEN VERWEZENLIJKT.

(Voordracht van mevr. F. A. Volkers-Schippers).

Bij het herdenken van het 25-jarig bestaan van de Vereeniging Kartinifonds treedt de vraag op den voorgrond: „Zijn Kartini's idealen verwezenlijkt?”

En met groote stelligheid kan het antwoord daarop luiden: „Ja, dat zijn ze!”

Vergelijken we het Inlandsche meisje uit de betere kringen, levende in Kartini's tijd, met het meisje van nu! Toèn waren en bleven de dochters, in het gezin en in de samenleving, onmondig en onwetend; niet alleen achter de muren van traditie, maar achter werkelijke, steenen muren werden ze verborgen gehouden voor de wereld. Nù doen de meisjes zich al overal gelden. Ze bezoeken, evenals haar broers, de lagere school, en zelfs niet alleen de speciaal voor meisjes bestemde scholen, maar, als het zoo uitkomt, ook de gemengde scholen — daarna een voortgezette of middelbare school en (ofschoon nog bij uitzondering) ook de universiteit.

Bleef vroeger de vrouw, als jong meisje, en later als Radenajoe nog evenzeer, geheel achter de schermen bij elke officiële gelegenheid, thans ziet men de meeste prijaji's met hun vrouwen samen bezoeken afleggen en ontvangen. De vrouw heeft al in vele kringen de plaats gekregen, die haar toekomt — náást haar man — ze is hem gelijkwaardig geworden. Haar moederschap komt hierdoor ook tot volle recht en de geheele Inheemsche maatschappij toont reeds duidelijk de heilzame veranderingen.

Als onderwijzeres, als verpleegster en vroedvrouw, maar ook als ambtenaresse, klerke en mantri bewijst het Inheemsche meisje overtuigend, dat ze zeer bekwaam en tactvol werk verrichten kan.

Natuurlijk heeft ook deze emancipatie zijn excessen gebracht. Men neemt wel eens in geschriften, of op openbare vergaderingen waar, dat tē groote vrijmoedigheid en een over-het-paard-getild-zijn de jonge vrouwen voert tot een verkeerde levenshouding. Maar — als men in aanmerking neemt, hoe snel alle veranderingen hebben plaatsgegrepen, dan mag men haar deze onevenwichtigheid niet te zwaar aanrekenen.

Aan den anderen kant klagen nog steeds vele meisjes van meer ouderwetsche ouders, dat het keurslijf van de adat haar knelt:

ze hebben dan wel naar school mogen gaan, maar, dat ze na haar examens in de maatschappij, evenals een jonge man, een betrekking zouden zoeken, dat kan de familie dan nog niet verdragen.

Daarmee gaan deze vrouwen ook al weer veel verder dan Kartini zich als ideaal stelde. Zij wilde in de eerste plaats ontwikkeling en zeggingschap voor de vrouw, opdat ze een goede echtgenoot en moeder zou kunnen wezen.

Kartini zou in het tegenwoordige Indië geen aparte vrouw meer zijn — er loopen nu vele Kartini's rond! Daarmee meen ik allermintst Kartini's plaats als baanbreker te onderschatten — integendeel! Het bewijst, dat zij wist, wat er voor haar zusters weggelegd kon zijn, als ze maar in de gelegenheid gesteld werden om zich te ontplooien!

In háár tijd was Kartini de alleen-staande, alleen-roepende, alleen-strijdende vrouw, die om recht vroeg. Haar roepen vond in den beginne geen weerklank in Javaansche kringen, doch gelukkig wel bij haar Hollandsche vrienden, die haar met sympathie tegemoet kwamen. Kartini's strijd is niet om-niet gestreden. Staken haar Hollandsche vrienden haar al bij haar leven de helpende hand toe, na haar overlijden namen ze haar levensideaal over door voor de verwezenlijking te arbeiden en, in steeds wijdere kringen, ook de Javanen zelf op te wekken tot het vrijmaken van de vrouwen uit de banden van adat en gedwongen huwelijken.

Maar wie uwer kent deze boeiende geschiedenis niet van den weg, die de Javaansche meisjes uit de Duisternis naar het Licht gevoerd heeft?

Mag ik enkele tijdstippen naar voren brengen in Uw herinnering?

1900. Eerste contact van den heer en mevrouw Abendanon met Kartini.

17 Sept. 1904. Heengaan van Kartini.

1911. Verschijning van het boek: „Door Duisternis tot Licht”.

1912. Bezoek van den heer en mevrouw Van Deventer aan Ned.-Indië om er de onderwijstoestanden te bestudeeren en de belangstelling (allereerst te Semarang) te wekken voor het oprichten van een Hollandsch-Inlandsche school voor meisjes in den geest van Kartini's idealen.

Oprichting te Den Haag van de Vereeniging Kartinifonds.

15 Sept. 1913. De eerste Kartinischool te Semarang geopend.

Mij viel het groote voorrecht te beurt, door den Raad van Beheer aangewezen te worden als hoofd van deze eerste school. Hoe herinner ik me nog de inspireerende kracht, die er van alle leden, maar vooral van de nobele figuur van den heer Van Deventer uitging, die mij mijn aanvankelijken schroom om den post aan te nemen deed overwinnen — schroom, omdat ik nog niet eerder met het Javaansche meisje had kennis gemaakt. Als Gouvernements-onderwijzeres aan Europeesche scholen had ik nog wel den Javaanschen jongen leeren kennen, maar hoe zou het Javaansche meisje wezen?

En hoe ben ik van het Javaansche meisje gaan houden! Ik zeg U nogmaals: „ik heb in den loop der jaren vele Kartini's leeren kennen!”

De school werd een succes. De leerlingen spanden zich in om haar „eigen” school waardig te zijn. Ze beschouwden het als een bijzonder voorrecht en een groote uitzondering om naar school te mogen gaan! Het was heerlijk, blij werken met zulk materiaal. Alle onderwijzeressen voelden een groote bezieling uitgaan van de leerlingen en trachtten dan ook het beste te geven wat ze te geven hadden. We smaakten de vreugde van het brengen van kennis, vrijheid en vroolijkheid!

Het eenige, en vooral in de eerste jaren telkens terugkeerend verdriet gaven de kinderhuwelijken, waarvoor verscheidene leerlingen midden in haar schooltijd weggehaald werden. Maar ook daarin hebben onze scholen geleidelijk-aan verbetering gebracht.

Jaar op jaar volgden nu andere steden in Indië het Semarangsche voorbeeld. Kartini-vereenigingen werden opgericht en, steeds met voorlichting en finantieelen steun van het Kartinifonds, werden scholen geopend te Batavia, Buitenzorg, Malang, Cheribon, Pekalongan, enz. Ook tal van meisjesscholen op religieusen grondslag volgden. Ook de als paddestoelen verrijzende z.g. „wilde schooltjes” voor meisjes, die zich meestal ook „Kartinischool” noemen. Alles werkte mee, om het Inheemsche meisje te ontwikkelen en vrij te maken.

In 1915 verloren wij den grooten vriend van Indië, mr. C. Th. van Deventer. Wat een slag dit was, ook voor de Vereeniging

Kartinifonds, blijft een ieder nog steeds voelen. Maar ook zijn idealen, nu voor voortgezet onderwijs aan Inlandsche meisjes, werden overgenomen door mevrouw Van Deventer en door al zijn medewerkers. Ik gevoel hier behoefte, mr. A. M. Joekes te noemen, die de eerste jaren in Semarang, als krachtig bestuurslid de Kartinischool en mij persoonlijk zooveel steun en voorlichting gaf en die nu al zoovele jaren in Holland de Vereeniging Kartinifonds zijn toewijding geeft. Door de behoefte van de vrienden om de nagedachtenis van den heer Van Deventer te huldigen, stroomden belangrijke giften binnen en de Van Deventer-Stichting werd gegrondvest. In 1921 kon de kroon op het werk gezet worden door de opening van de eerste Van Deventerschool te Semarang, later die van Solo en Malang. (De Van Deventerschool te Bandoeng, een meisjes-normaalschool, was op Bandoengsch initiatief reeds eerder geopend en ook naar den grooten voorganger genoemd.)

Voor de Semarangsche Van Deventerschool mocht ik meewerken aan de oprichting en de eerste 7 jaren was ik er Directrice. Het kind hadden we gehad op de Kartinischool, nu kwam de schoone taak, jonge meisjes tot waardige vrouwen en moeders van haar land voor te bereiden en haar tevens in de gelegenheid te stellen, zich na de schooljaren als opvoedsters van de jeugd een werkkring te veroveren.

De Indische Regeering was het Kartiniwerk steeds zeer goed gezind. Het lagere Hollandsch-Inlandsche meisjes onderwijs is altijd in particuliere handen gebleven, doch voor voortgezette studie werden de Gouvernements Meisjeskweekschool te Salatiga en vele Normaalscholen geopend, en op allerlei andere inrichtingen, H.B.S.-en, Muloscholen, Artsopleidingen enz. stonden langzamerhand de deuren wijd open voor het Inheemsche meisje.

Denkende aan den stoot, dien de Vereeniging Kartinifonds gegeven heeft tot de oprichting van zooveel scholen en tot de wijd en zijd gevoelde impuls tot het stillen van den geesteshonger van de Inheemsche vrouw, kan men niet anders dan groote bewondering hebben voor de toewijding van de werkers, die dat alles hebben weten te bereiken. Duizenden, duizenden vrouwen in Indië zegenen hun arbeid. Zoovele oud-leerlingen gaven daar blijk van in dankbare brieven.

Toch valt het velen van die oud-leerlingen na haar heerlijke schooljaren moeilijk, haar plaats in de Inlandsche samenleving in te nemen, zooals de Ouders dat wenschen. Want, heel eigenaardig is het, dat er nog Ouders zijn, die wel mee willen doen met de nieuwe stroomingen, en (ik zei het reeds) hun dochters toestaan, scholen af te loopen, maar dan is het na het eindexamen meteen uit met de vrijheid voor de meisjes; dan worden ze, evenals vroeger, thuis- en kortgehouden, totdat de man van haar Ouders' keuze haar uit haar isolement komt verlossen. En dit dan nog in het gunstigste geval, want ook die echtgenoot voert haar soms weer een nieuw leven van onvrijheid en weinig zeggingschap in.

Ook de meisjes, die wèl na de school mogen genieten van haar verworven rechten, die bij de keuze van een echtgenoot haar eigen hart mogen laten spreken — zelfs deze meisjes hebben dikwijls moeilijkheden, als ze in kleine verafgelegen desa's bij de taak van Radenajoe, vrouw en moeder geheel verstoken zijn van voorlichting en gelijkwaardigen omgang.

Om dezen vrouwen wat vreugde te brengen en bij haar de herinneringen aan de heerlijke schooljaren levendig te houden, gaf ik, na mijn pensionneering, gedurende ruim vier jaren een tijdschrift uit: „Widoeri”, waarvan ik heel veel plezier beleefde. Het beantwoordde geheel aan zijn doel. Vele Inheemsche dames, ook die op andere scholen haar opleiding hadden genoten, lazen „Widoeri” trouw en waardeerden het. Jammer genoeg zag ik, door onwillekeurige uitbreidingen en weinig hulp, dat ik het werk onmogelijk meer af kon; ook andere bezwaren maakten, dat ik ermee moest ophouden. Vooral ook nam ik dit besluit, omdat ik nieuw en nog vruchtdragender werk zag in een organisatie, die zich in het maandblad langzamerhand ontwikkeld had, en die we daarom ook de Organisatie „Pagoeron Estri Widoeri” noemden. Uit den boezem der lezeressen zelf was nl. het verlangen voortgekomen, iets te doen voor het helpen van de vrouw uit het volk.

Hier in Holland, ja zelfs in de Hollandsche kringen in Indië, weet men zóó weinig van de erbarmelijke omstandigheden, waarin de Javaansche volksklasse leeft. De vrouw uit het volk vooral leidt in vele streken een kummervol, moeilijk leven. De man heeft zijn veldarbeid, die echter in vele streken van Java niet genoeg

opbrengt om alle monden thuis te voeden: de vrouw moet er wat bijverdienen. Dat kan ze niet anders dan als lastdier te werken, omdat ze tot niets anders in staat is. Ondanks het feit, dat ze ook jaar op jaar voor het moederschap wordt opgeëischt, loopt ze dagelijks (of liever 's nachts, om tijdig op de markt te zijn) uren ver met marktproducten. Die lasten zijn meestal heel zwaar en dikwijls wordt het jongste kindje nog meegetorst op de heup of den rug. Ze verdient daarmee slechts enkele centen. In de tijden, die ze in het simpelst denkbare bamboehuisje verblijft met haar gezin, weet ze niets te doen wat nuttig vrouwenwerk genoemd kan worden.

De duizenden Gouvernements desascholen geven mijns inziens den volksjongens niet precies wat het noodigst voor hen zou zijn, tenminste niet genoeg ervan — doch ze geven den meisjes niets van wat ze het dringendst behoeven. De volksmeisjes gaan bovendien en dáárom ook, nog maar bij groote uitzondering naar school.

„Uit dezen nood kunnen wij de volksvrouw oprichten”, dachten wij in Widoeri tezamen. Enkele lezeressen, waaronder al dadelijk drie oud-leerlingen, vrouwen van Inlandsche ambtenaren, gaven haar vrijen tijd om een klasje volksmeisjes uit haar omgeving de eenvoudigste huishoudelijke bekwaamheden eigen te maken. Het was al dadelijk een dankbare taak dat groepje goedwillende vrouwen daarbij te kunnen helpen, in de eerste plaats met een zeer eenvoudige, doch uitvoerig uitgewerkte methode. We wilden niet in de algemeen gemaakte fout vervallen door den leerlingen te leeren, wat de leidster kan en weet, doch alleen, waaraan de desavrouw behoefte heeft. Geen borduurwerkjes, of prutserige huishoudelijke bijzonderheden, maar het leeren knippen en naaien van de door man, vrouw en kind gedragen en tot dusver gekochte kledingstukken (naaien kan de volksvrouw niet); eenig begrip van volksgezondheid, een beetje inzicht bij de keuze en het bereiden van voedingsmiddelen. Langzamerhand kwamen wij er achter, hoe volslagen onwetend de volksvrouwen zijn, hoe ze leven en wat ze missen. De verslagen, die ik van de Leidsters over de eerste lessen kreeg, brachten me dikwijls tot ontroering door de gedachte: „Hier in dit prachtige, gezegende land leven zulke ongelukkige vrouwen en we hielpen haar niet!”

Al gauw bleek, dat er geld moest zijn om de Leidsters tegemoet te komen in de kosten. We berekenden dat elk schooltje ongeveer f 40 aan lesmateriaal zou kosten voor den geheelen cursus van 6 à 8 maanden; tenminste als alles in het groot ingekocht en centraal geadministreerd werd.

Dadelijk vond ik het Kartinifonds en de Semarangsche Kartini-vereeniging bereid, onze Organisatie op deze basis te steunen. De Organisatie kreeg de beschikking over voldoende geldmiddelen voor 15 schooltjes, gelijktijdig gedreven.

Hoe dankbaar waren en zijn we met het geld en met het vertrouwen, dat spreekt uit de bereidwilligheid waarmee de steun toegestaan werd.

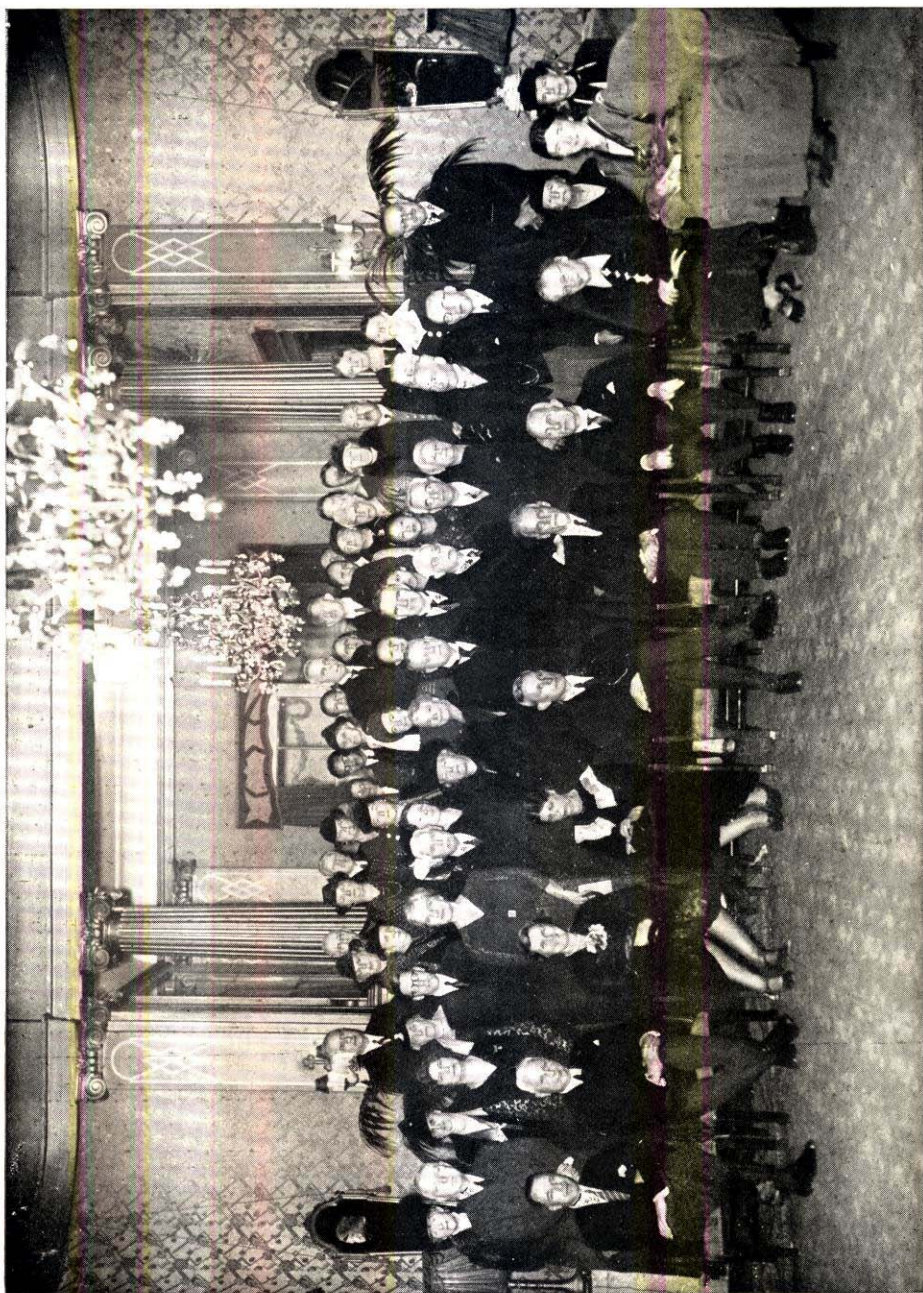
Dit werk van de priajivrouw is geheel in den geest van Kartini's idealen. In de kleine dorpjes, waar onze oud-leerlingen, b.v. als vrouw van den Bestuursambtenaar, den Inlandschen arts, of den volksonderwijzer soms geestelijk verkommeren, omdat ze denken, zich te voornaam te moeten gevoelen voor den omgang met het volk, is al meermalen het leiden van zoo'n Widoeri-klasje een middel gebleken voor het leggen van een band, dien de moederlijke gevoelens eenerzijds, de dank en toewijding anderzijds steeds sterker maken.

Toen ik met mijn gezin kortgeleden Indië moest verlaten, heb ik de Organisatie in goede handen kunnen achterlaten bij mejuffrouw Haighton, hoofd van de Semarangsche Kartinischool en mejuffrouw Soejatinah, die al van het begin af, nu drie jaren geleden, meegeholpen heeft met het werk. Reeds ongeveer 50 keer is het geheele leerplan al doorgewerkt door verschillende schooltjes — her en der verspreid over Java. De methode, de „Widoerileergang”, is gedrukt door Volkslectuur (een Gouvernementsinstelling, die nuttige boeken drukt en in den handel brengt) en ik kreeg onlangs bericht, dat men reeds 800 ex. ervan verkocht had. Wel een bewijs, dat ook buiten de Organisatie het boek diensten bewijst, ik hoop voor hetzelfde doel. Ook is de Leergang vertaald in het Javaansch en Maleisch en men is aan een Soendaneesche vertaling bezig. Wanneer deze Inheemsche uitgaven gereed zullen zijn, zal het mogelijk wezen, dat ook Inheemsche dames, die de Hollandische taal niet voldoende machtig zijn voor het bestudeeren van een

Hollandsche handleiding, maar die al meermalen toonden ook begeerig te wezen haar arme zusters te helpen, eveneens in staat te stellen een Widoeriklasje te openen met steun van de Organisatie.

Door de goede zorgen van mevr. Van Marle is in de receptiezaal op een tafel een en ander uitgelegd betreffende onze Widoeriklasjes: de methode, gemaakt werk, enz.

Nu moet ik eindigen. En ik doe dit met den hartelijken wensch, dat de Vereeniging Kartinifonds, de Van Deventer-Stichting en de verschillende Kartini- en Van Deventer-vereenigingen in Indië en hunne scholen mogen blijven bloeien en groeien, voortgaande op den, door onze krachtige voorgangers gewezen weg, waardoor reeds zoo heel veel tot stand is gebracht tot heil van de vrouw in Indië!

Groepsfoto van den Raad van Beheer met leden en genoodigden, opgenomen tijdens de receptie

HET ONDERWIJS OP DE SEMARANGSCHE VAN DEVENTERSCHOOL.

(Voordracht van mej. A. M. Schiltmeijer).

Het is mij een groot genoegen in de gelegenheid te zijn, deze bijzondere algemeene vergadering van het Kartinifonds te kunnen bijwonen en het woord tot U te mogen richten. Op de voorlaatste vergadering is mij verzocht het een ander te vertellen over het onderwijs aan de Van Deventerschool in de laatste jaren en den invloed, die hiervan uitgaat op het Javaansche meisje en de maatschappij.

Over het onderwijs zal ik trachten het zoo kort mogelijk te maken, omdat U hierover reeds stof te over hebt in het jaarverslag.

Tot aan mijn optreden als Directrice begin 1929, was er vanaf de oprichting zonder groote afwijkingen gewerkt naar het voorloopige leerplan, bij den aanvang vastgesteld. De school was Fröbel-kweekschool, maar in het leerplan was een groote plaats ingeruimd voor het onderwijs in de huishoudelijke vakken en handwerken.

Het resultaat van den vierjarigen cursus werd aanvankelijk uitgedrukt in één diploma. Het bleek echter dat een splitsing van de fröbelacte en het diploma voor de huishoudelijke vakken wenschelijk was.

Het diploma voor de huishoudelijke vakken werd daarna behaald na het 3e cursusjaar; de fröbelacte na het 4e jaar. Ook de acte voor nuttige handwerken leverde eenigen tijd een voordeel op voor de abiturienten van onze school, zoodat voor deze acte ook eenige jaren werd opgeleid. In dien tijd van 1931/36 konden drie diploma's verworven worden.

In 1932 bracht een geheele omstelling van het onderwijs, tengevolge van de groote bezuinigingsmaatregelen, groote veranderingen in het programma der Van Deventerschool. Ons werd de keuze gelaten tusschen een 3-jarigen huishoudcursus met subsidie en de 4-jarige fröbelkweekschool zonder subsidie.

Was het laatste onmogelijk, toch wilden wij de fröbelopleiding niet opgeven, omdat wij meenden:

ten 1e. dat deze opleiding veel in zich bevatte, dat de toekomstige huisvrouw en moeder van nut zou zijn,

ten 2e. dat dit diploma een bevoegdheid gaf, die toenmaals wel het meest geëigend was voor het Javaansche meisje, om eenigen tijd min of meer zelfstandig te kunnen zijn,

ten 3e. dat het naar mijn persoonlijk inzicht zeer noodzakelijk was, het Kleuteronderwijs in Indië te blijven bevorderen.

Ook voor het Javaansche kind zijn de kleuterjaren van groot belang.

Dit onderwijs is, evenals het Kleuteronderwijs in Nederland, bij groote bezuinigingen steeds het kind van de rekening. Hierover is tijdens het laatste Kleutercongres te Utrecht ook geklaagd en werd er o.a. door Dr. Suze van Veen aangedrongen op een uitstekende opleiding voor Kleuterleidsters. In onzen ijver het Kleuteronderwijs en de opleiding daarvoor te behouden, staan wij dus niet alleen. Ook het Indo-Europeesch Verbond is bezig een opleiding te vormen.

Ik acht het zeker gelukkig, dat wij er in zijn geslaagd deze opleiding te handhaven en wij hopen deze nog te verbeteren, zij het dan ook door den opleidingstijd te verlengen.

Hierover zijn thans onderhandelingen gaande met het Departement van Onderwijs en Eeredienst.

Of de plannen inderdaad uitvoerbaar zijn, zal in de praktijk moeten blijken.

Wat den cursus voor de huishoudelijke vakken en handwerken aangaat, zal ik U de vele veranderingen besparen en U slechts mededeelen, hoe de huidige toestand is.

Door de medewerking van de Inspectrice bij het onderwijs in de huishoudelijke vakken en handwerken, hebben we tenslotte bereikt, dat de leerlingen ook voor dit onderwijs een diploma kunnen behalen, waaraan een onderwijsbevoegdheid verbonden is tot het geven van huishoudonderwijs en handwerken aan Inheemsche huishoudscholen.

Dat door ons op deze bevoegdheid zoozeer aangedrongen is, vindt zijn oorzaak in het feit, dat er meer lijn gekomen is in het

huishoudonderwijs aan Inheemsche meisjes o.a. door de oprichting van de „Mevrouw de Jonge School” te Batavia, en dat men meer algemeen de groote behoefte voelt aan dit onderwijs voor de Inheemsche meisjes, afkomstig van de vervolgscholen.

Werd dit diploma aanvankelijk uitgereikt na 3 jaren, met ingang van 1940 wordt het volledige diploma pas verkregen na 4 jaren. De 3-jarige opleiding blijft wat ze nu is en het 4e leerjaar dient voor de praktijkopleiding en de paedagogische vorming.

Het groote voordeel hiervan is, dat de leerlingen door een breedere opleiding in de praktijk beter voorbereid worden voor hun taak. Zij leeren het geleerde toepassen, waardoor zij het zelf beter gaan begrijpen. Het lesgeven verdiept eigen kennis. Om dit doel te bereiken ontstond de behoefte aan een leerschool, waar de meisjes konden lesgeven.

In het begin behielpen we ons met een middagklasje 2 of 3 × in de week, met kinderen uit de tangsi en de kampong. Hieraan kleefden echter meerdere bezwaren o.a.:

het onregelmatig schoolbezoek van deze kinderen,
de groote verschillen in leeftijd en ontwikkeling.

De klasjes waren meestal te klein. Het grootste bezwaar was wel de overbelasting van de leerkrachten, die, behalve haar internaatsbemoeienis gedurende 2 avonden per week, nu nog 2 of 3 middagen met deze lessen bezet hadden.

De eenige manier, waarop wij erin zouden kunnen slagen een leerschool te vormen, was door aan den cursus een internaat te verbinden.

Dit scheen eerst onmogelijk, omdat hiervoor de noodige ruimte ontbrak.

Plotseling werd er echter een mogelijkheid geschapen, doordat het gebouw van de huishoudschool van de Jonge Vrouwen Vereeniging, grenzende aan onze school, vrij kwam.

Nu kon het plan „Leerschool” verwezenlijkt worden en kwamen wij tevens in het bezit van de ons ontbrekende leslokalen voor wasschen en strijken.

Bovendien waren wij in staat het aantal leerlingen der Van Deventerschool uit te breiden, waardoor andere plannen, zooals o.a. de splitsing na het 3e jaar, mogelijk zouden zijn en

waardoor we financieel in staat zouden zijn deze veranderingen uit te voeren.

Deze wijzigingen, in Juni 1937 voorgesteld en in Augustus 1937 uitgevoerd, zijn in alle opzichten een verbetering gebleken. Het lesgeven in de leerschool gaat veel beter dan vroeger. Een mooi, licht handwerklokaal was in het nieuwe gebouw aanwezig.

De uitbreiding stelde mij in staat een lang gekoesterden wensch in vervulling te doen gaan, n.l. een ruim lokaal voor bibliotheek in te richten. Ook dit is een ware uitkomst gebleken vooral voor den Zaterdagavond als het grootste deel der meisjes in de pendoppo, gamelan- en serimpiles heeft, vinden de overigen prettige bezigheid in de leeszaal waar zij verschillende tijdschriften en andere lectuur voor het kiezen hebben. Met heel weinig middelen hebben we dit lokaal kunnen aankleeden. Afgedankte keukentafels met een fleurig tafelkleed doen goede diensten en vrijgekomen bankjes uit de fröbelklas, netjes opgeknapt, vormen praktische zitplaatsen.

Elke klas heeft, behalve den Zaterdagavond, een bepaalden leestijd in de bibliotheek, waarvan ze graag gebruik maakt.

Deze bibliotheek bevat sinds kort niet alleen Hollandsche, maar ook Javaansche boeken. Straks zult U op de film, die U getoond zal worden, een blik kunnen slaan op de lokalen in het oude en het nieuwe gebouw, die ik U zoo juist noemde.

De meisjes, die tot de Van Deventerschool toegelaten worden, moeten de 7e klas van de Hollandsch-Inlandsche school, Kartini-school of Europeesche lagere school met vrucht doorloopen hebben.

Helaas waarborgt deze verklaring nog niet altijd, dat zij het onderwijs met succes volgen kunnen. Nog te vaak wordt door hoofden van scholen het principe gehuldigd, dat het er voor een huishoud- en fröbelopleiding niet zoo op aan komt.

De ijver is meestal vrij groot en soms groter dan wij vermoeden. Ik heb wel eens de vraag van een oud-leerlinge gehad: waarom kreeg ik een acht voor vlijt en die en die maar een zes? Zij zwoegde toch zoo!

Sinds dien tijd ben ik bij beoordeeling nog voorzichtiger en pas er voor op den ijver vooral niet alleen te toetsen aan het resultaat.

Bij vele meisjes ontbreekt nog geheel het inzicht, waarop ze zich de leerstof kunnen eigen maken. Het studeeren ligt haar nog niet.

Deels schrijf ik dit toe aan gebrek aan belangstelling, die te wijten is of aan een gebrekkige vooropleiding, of aan het Javaansche gezinsleven en de kleine plaatsen, waar de meisjes opgroeien. Ze zien en hooren zoo weinig. Ons onderwijs is er dan ook steeds op uit de belangstelling te wekken en al lukt het ons niet altijd in dezelfde mate, bij de goede leerlingen hebben we zeker succes.

Voorkeur voor bepaalde vakken komt sporadisch voor. Liefhebberijen liggen meestal op het gebied van handwerken, handenarbeid, teekenen, boetseeren. Wel wordt er tegenwoordig meer gelezen uit eigen beweging dan vroeger het geval was.

Het is te betreuren, dat door het volle leerplan, hiervoor slechts weinig tijd beschikbaar is. Om eens te zien in welke richting de spontane belangstelling ging, heb ik een „vragenbus” opgehangen, met de mededeeling, dat, wanneer er eens iets was, waarover ze dachten, naar aanleiding van een boek, tijdschrift, film of gesprek, zij dit schriftelijk konden vragen. Het antwoord zou dan volgen in een desbetreffende les of op een praat- of voorleesuurkje 's Zondagsavonds.

Het succes was helaas niet groot. De meest belangrijke vraag was: „Hoe ontstaan zenuwziekten”, kennelijk afkomstig van een leerling bij wie deze ziekte in de familie veelvuldig voorkwam.

Overigens waren er meestal vragen als: „Mogen wij in het vervolg een ander haarwaschmiddel hebben”.

Vanzelfsprekend is het moeilijk na een korte proefneming een conclusie te trekken. Ik geef dan ook den moed niet op en ben stellig van plan dit experiment voort te zetten.

Toch worden de lessen met groote opgewektheid gevolgd en krijgen ze aldoende meer plezier in het regelmatige werken. Met ernstige krachtsinspanning bereiken ook de minder vlugge de eindpaal. Hier werkt natuurlijk als groote drijfkracht, het behalen van het diploma. Aan het bezit hiervan wordt groote waarde gehecht.

De examentijd is altijd een tijd van groote spanning. Eerzucht en verlegenheid werken hiertoe mee. Het „maloe” zijn is ook oorzaak, dat de gezakten niet terugkomen.

Vroeger kwamen ze na zoo'n catastrophie nooit terug, tegenwoordig wordt verlegenheid wel eens overwonnen.

Die moeilijkheden, die zakken voor een examen of doubleeren meebrengen, worden ook niet alleen gedragen door de leerlingen en de ouders, maar de kwestie gaat de heele familie aan. Ik besprak eens met een vader het doubleeren van zijn dochter.

Na een lang gesprek kwam eindelijk het hooge woord eruit: „Wat moet ik aan mijn familie zeggen?” M.a.w. hoe kan ik de eer van mijn dochter redden?

Van school afnemen is in zoo'n geval altijd het gemakkelijkst.

Bij het begrijpen van de lessen speelt natuurlijk de kennis van de Nederlandsche taal een belangrijke rol. Vooral in het 1e leerjaar worden de bezwaren van de geringe kennis hiervan ernstig gevoeld. Wij zijn dan ook zeer verheugd, dat sinds het vorig jaar er weer meerdere lessen voor Nederlandsche taal op het leerplan zijn uitgetrokken.

Merkwaardig is evenwel, dat de abiturienten van de M.U.L.O., die de fröbelopleiding in het 4e leerjaar volgen, behoudens enkele uitzonderingen, niets of niet ver uitsteken in haar kennis van de Nederlandsche taal boven onze goede leerlingen.

Het resultaat van de opleidingen mag zeker bevredigend genoemd worden. Vele van onze leerlingen voldoen goed in de practijk. Ja, zelfs onze minder goede leerlingen slaan door haar arbeidskracht en redzaamheid in het leven geen slecht figuur. Het is geen zeldzaamheid, dat de gezakten nog eerder een werkring vinden dan haar gelukkiger zusters.

Dit lijkt wel vreemd, maar op wilde scholen en op fröbelschooltjes is men helaas aan geen enkele bepaling gebonden.

Sinds de opheffing van de Gouvernements-voorklassen is de werkgelegenheid voor onze leerlingen sterk verminderd. Vele zijn nu aangewezen op particuliere instellingen, waar zij vaak voor werk geplaatst worden, waarvoor zij niet zijn opgeleid.

De groote gemeenten hebben de voorklassen gehandhaafd en in vele gevallen worden de vroegere Gouvernements-voorklassen nu gedreven op risico van de leerkracht.

Ook naar buiten blijkt tijdens de schooljaren reeds de invloed van de school.

„Mijn dochter is zoo veranderd, zooveel flinker geworden sinds zij op de Van Deventerschool is”, is een veel geuite waardeering van verschillende ouders. Ik meen dan ook niet teveel te zeggen, als ik beweer, dat door haar opvoeding en onderwijs de Van Deventerschool algemeen gewaardeerd wordt.

De gewezen leerlingen betuigen haar dankbaarheid in harte-lijke brieven en toonen ook hare aanhankelijkheid bij elke gelegenheid.

De reunie met het 15-jarig bestaan was een groot succes.

En de niet afgestudeerden, die bijv. om financieele redenen de school hebben moeten verlaten, ja zelfs de gezakten, blijven hierin niet achter. Integendeel, vaak zijn ze zeer blij met hetgeen ze in haar korteren of langeren leertijd hebben opgestoken.

De ouders zijn zeer gesteld op het diploma, vaak niet zoozeer en soms heelemaal niet omdat er een onderwijsbevoegdheid aan verbonden is, maar ik zou bijna zeggen, omdat het bezit verhooging van huwelijkskansen meebrengt.

De tegenwoordige jongelui zijn blijkbaar niet onverschillig voor de vorming van hun toekomstige vrouw.

Verschillende malen zijn mij zelfs leerlingen gebracht door haar verloofden; vaak hoor ik: „Mijn verloofde wilde, dat ik naar de Van Deventerschool ging”. Een echtgenoot van een oud-leerling verzekerde mij eens: „Wij zijn trots op onze vrouwen. Zij kunnen ontvangen, zij kunnen een gesprek gaande houden. Wij merken, hoe zij geleerd hebben te werken, en aan orde en netheid gewend zijn”.

In Batavia ontmoette ik eenigen van de vele oud-leerlingen, die er zijn en een van de echtgenooten vertelde mij: „Als wij bij elkaar zijn, is de Van Deventerschool nog altijd een onderwerp van gesprek. Wij eten Van Deventer sajoer en krijgen Van Deventer cake” enz. Bij ervaring weet ik, door bezoeken bij vele oud-leerlingen, dat de meeste keurige huisvrouwen zijn.

Helaas is er ook wel eens een enkele, die eenigszins uit haar milieu gerukt wordt en later hoogere eischen stelt, dan haar door de eigen omgeving voldaan kunnen worden. Het is ook daarom, dat het leven op de Van Deventerschool zoo eenyoudig mogelijk gehouden wordt.

Een voornaam voordeel van ons onderwijs en vanzelfsprekend

van al het voortgezet onderwijs aan meisjes is, dat de vroeg-huwelijken voorkomen worden. Vele meisjes blijven jaren werken, sommigen tien en langer.

Toch zijn er de laatste paar jaren meer leerlingen tijdens den schooltijd of direct na het verlaten der school in het huwelijk getreden dan daarvoor het geval was. Nog lang niet allen mogen den man harer keuze trouwen, al komt dit reeds meer en meer voor. Van de laatste aflevering waren er drie, die spoedig een gedwongen huwelijk moesten aangaan. Een schreef mij kort na haar huwelijk:

„U weet niet, hoe ongelukkig mij het huwelijk gemaakt heeft. Mijn ouders houden zooveel van mij, ik begrijp niet, waarom zij mij dit hebben aangedaan.”

Gelukkig gaat het niet altijd zoo. Van velen weet ik, dat zij een aardig huwelijks- en gezinsleven hebben.

Tenslotte wil ik U nog iets vertellen over de invoering van de gamelan- en serimpilessen.

Reeds jaren geleden koesterde ik den wensch, de meisjes de fijne Javaansche bewegingskunst te laten beoefenen. Echter stuitte ik op het conservatisme van de ouders, die het „dansen” voor de meisjes niet behoorlijk vonden.

Het was gelukkig het kleinste percentage en toen na een tweede enquête eenige jaren later bleek, dat dit percentage nog verminderd was, ben ik er met de hulp van den heer R. Tjokrodirdjo in geslaagd dit element van schoonheid in de school te brengen.

De meisjes voelen deze dansen aan als een fijne gymnastiek, waarbij elk spiertje geoefend wordt. De oefeningen vereischen spierkracht maar ook concentratie.

Bovendien brengt de beoefening van den dans haar in de sfeer van haar eigen kunst. Het is ook merkwaardig te zien, welk een kalmeerenden invloed deze lessen op zenuwachtige typen hebben.

Sinds 2½ jaar worden deze lessen gegeven en de vorderingen zijn zeer groot.

Mevrouw Pringgodiredjo leidt de dansen, geholpen door haar oudste leerlingen van de Taman-Siswaschool, die daarvoor geheel belangeloos haar vrije uren geven.

De heer Pringgodiredjo geeft de muzieklessen en zorgt voor het rythme tijdens den dans. Aanstonds zult U op de film zien, hoe de lessen aan 30 tot 40 meisjes gelijk gegeven worden.

Deze massale opleiding is iets nieuws op dit gebied.

Aan het eind van de film ziet U vier meisjes in costuum een serimpidans uitvoeren.

Met hetgeen ik U verteld heb, hoop ik U eenigszins duidelijk gemaakt te hebben, hoe de school werkt en hoe haar invloed in de maatschappij min of meer merkbaar is.

En met den wensch, dat het de Van Deventerschool gegeven is, onder de stuwende kracht van het Kartinifonds en de Van Deventer-Stichting, in toenemende mate mee te mogen werken aan de opheffing van de Javaansche vrouw en daardoor van het Javaansche volk, eindig ik deze voordracht.

Ik heb gezegd.

PRESENTIELIJST

VAN LEDEN EN GENOODIGDEN OP DE ALGEMEENE VERGADE-
RING DER VEREENIGING „KARTINIFONDS” TER HERDENKING
VAN HET 25-JARIG BESTAAN DER VEREENIGING, GEHOUDEN
OP DINSDAG 10 JANUARI 1939, DES NAMIDDAGS 2½ UUR IN
HOTEL WITTEBRUG TE 's-GRAVENHAGE. *)

A. LEDEN VAN DEN RAAD VAN BEHEER :

Mr. A. M. Joeke, Voorzitter.
de heer S. L. van Rees, Secretaris.
mevrouw Chr. J. Cohen Tervaert—Koch.
de heer E. Gobée.
Ir. D. de Iongh Wzn.
mevrouw M. J. van Marle Hubregtse.
de heer J. F. W. van der Meulen.
mevrouw baronesse I. van Slingelandt—Westenbrink Weustmann.
mevrouw M. Vogel—Strumphler.

B. LEDEN VAN HET BESTUUR :

Prof. mr. F. M. Baron van Asbeck.
Mr. W. C. Beucker Andreae.
mevrouw H. G. de Booij—Boissevain.
mevrouw J. Eyken—Kloppenburg.
mej. J. C. F. de Graeff.
de heer J. Hardeman.
de heer C. J. Hasselman.
mevrouw P. J. Hazeu—Opwyrda.
Prof. mr. H. A. Idema.
mevrouw C. Langelaan—Stoop.
mevrouw P. A. van Leeuwen—Waller.
de heer A. J. Lievegoed.
mevrouw Raden Ajoe Soejono.

*) Gebleken is dat niet alle aanwezigen de presentielijst geteekend hebben, zoodat deze lijst niet volledig is.

C. LEDEN :

de heer en mevrouw G. P. J. Caspersz—Honcoop.

mevrouw A. H. van Heel—De Vogel.

mej. A. H. Henkes.

mevrouw de Wed. A. Maas—Blussé.

mevrouw M. W. v. d. Made—v. d. Poll.

mevrouw L. Plate—s' Jacob.

mevrouw A. Th. Pleyte—Van Naerssen.

mevrouw I. M. Snouck Hurgronje—Oort.

mej. R. C. A. Volkers.

mevrouw R. de Voogt—De Vogel.

D. GENOODIGDEN :

Z.Ex. den Minister van Koloniën, vertegenwoordigd door den heer
J. F. W. van der Meulen.

R. Zuyderhof, }
F. van Peski, } voor de Koninklijke Vereeniging Oost en West.
C. Poortman, }

Prof. dr. E. Moresco, }
Prof. G. L. Gonggrijp Jr. } voor het Indisch Genootschap.

mevrouw J. Westerman, voor het Charlotte Jacobsfonds.

mevrouw L. van Woerden—Johannessen, voor het Charlotte
Jacobsfonds en de Huishoudschool Laan van Meerdervoort.

mevrouw B. ter Heide—Nolte, }
mevrouw G. Beresteyn—Tromp, } voor de Koloniale School voor
de heer E. A. G. J. van Delden, } vrouwen en meisjes.

de heer Soewito, }
de heer Scoeripno, } voor de Vereeniging Roekoen
Peladjar Indonesia.

mej. C. Bienfait.

de heer A. Buisman.

Mr. A. B. Cohen Stuart.

de heer J. Cohen Tervaert.

mej. M. L. A. Cordesius, oud-directrice van de Van Deventer-
school te Bandoeng.

de heer Maroeto Daroesman.

de heer A. Eyken.

de heer J. H. François, oud-secretaris der Kartini-vereeniging te
Batavia.

mevrouw C. R. E. van Hasselt, oud-directrice van de Kweek-
school te Salatiga.

mevrouw G. A. M. van Hasselt—Schiltmeijer.

mej. M. Heinen, directrice Nationaal Bureau voor Vrouwenarbeid.

mevrouw A. A. Holleman—Van 't Hoff.

mevrouw I. A. C. König—Blussé.

Ir. L. G. Langguth Steuerwald, Voorzitter der Solosche Van
Deventer-vereeniging.

mej. L. C. A. Lichtenbelt, oud-directrice der Van Deventerschool
te Solo.

mevrouw M. J. Th. Lievegoed—Van Buren Schele.

Ir. Th. M. B. van Marle.

mevrouw A. van der Meer—Van Buren Schele.

mej. E. Mesdag, directrice Huishoudschool Laan v. Meerdervoort.

mej. P. W. S. Neervoort, oud-directrice van de Van Deventer-
school te Solo.

Pers { Algemeen Nederlandsch Persbureau.
Het Vaderland.
Vooruit.

mevrouw S. M. Pfältzer—Birnie, oud-commissaresse voor de
Van Deventerschool te Malang.

mevrouw M. F. van Rees—Vogeding.

mevrouw A. F. S. Schepel—Kerdijk.

mej. A. M. Schiltmeijer, directrice van de Van Deventerschool te
Semarang.

mevrouw de Wed. M. B. Sillevius—Van Arkel.

mej. Gr. G. Smit, inspectrice Nijverheidsonderwijs.

R. A. A. A. Soeria Nata Atmadja, Regent van Tjiandjoer en de
Raden Ajoe.

de heer en mevrouw Raden Mr. Soewandi.

mej. F. M. Stoll, leerares Huishoudschool Laan van Meerdervoort.

de heer en mevrouw Jhr. A. H. P. K. van Suchtelen v. d. Haere—
Jkvr. den Beer Poortugaël.

Mr. C. D. van Vliet, Voorzitter van de Semarangsche Van
Deventer-vereeniging.

mevrouw F. A. Volkers—Schipper, oud-directrice van de Kartini-
school en van de Van Deventerschool te Semarang.

de heer B. Volkers, oud-secr. van de Kartinschool te Semarang.

mevrouw E. Wolterbeek—Muller, oud-wnd. directrice van de
Van Deventerschool te Semarang.